

Герман КАНТ

ЧАРІВНА ЕЛІЗА

Оповідання

Інфаркт, мій любий наступнику, не питає, доречний він чи недоречний, через те я й не встиг довести до кінця одної дуже марудної справи, яка може видатися тобі загадковою. Хоча загадки в житті поліцейського — річ досить звична, та чи варто передавати їх один одному ще й у спадок?

Ось чому я спробую розтлумачити деякі документи з отієї папки. Але май на увазі, мій лист швидше за все приватний. Можеш відкласти його або здати в архів як, власне, всю допоміжну документацію.

На папці написано: «Справа Зюнденшаф»¹, хоча це прізвище я сам вигадав на підставі власного припущення. А нам з тобою добре відомо, як належить ставитися до припущень. Взагалі, якби проаналізувати мої дотеперішні дії, можна було б підловити мене на багатьох порушеннях інструкцій. Але я не амбітний і сподіваюся, що ти теж.

Передбачаю твою думку: мовляв, замість перейти до суті справи, він кидається в нікому не потрібні сповіді. Цілком слушно, та хіба я й сам упродож своєї служби в кримінальній поліції не був ворогом емоцій? Сьогоднішній виняток, мабуть, є наслідком того, що я оце ледве оклигав після несподіваної хвороби, та ще й не відомо, чи надовго. Я перебуваю в тому невпевному стані, коли людина цілком не одужала, але вже усвідомлює, що її списано.

Оскільки всі матеріали залишилися у шафі тепер твого службового кабінету, то мій лист вийде трохи сумбурний, однак у цьому є свої переваги. По-перше, підкреслює майже приватний характер мого розслідування й дає мені змогу відверто висловлюватися, а тобі — знехтувати мої не зовсім об'єктивні погляди. Коли не бачиш перед собою папки з па-

перами, факти не тиснуть на тебе так невблаганно.

Останнє речення може викликати в тебе запитання, чи я, крім серця, не слабую ще на якусь недугу. Любий мій наступнику, слово честі, іноді я й сам себе так питаю... Майор кримінальної поліції, який скаржитися на невблаганність фактів, явно потребує відпочинку. Але предметові, про який я пишу тобі, буде більше користі, коли я не піддамся абсолютній владі фактів, а поводитимусь так, ніби йдеться про легенду. Можливо, це і є легенда?

Дати на паперах свідчать, коли я займався цією історією, а з протоколу видно, наскільки я її простежив, але обидва ці документи — швидше розповідь, аніж звіт.

Аби ти краще мене зрозумів, я спершу поясню, як би я писав офіційний висновок, а потім додаю і ще дещо.

Вечері 2 серпня 1980 року особа жіночої статі, на вигляд років 20—25, невисока, русая, струнка й, на думку всіх свідків, гарна, купила залізничний квиток на пасажирський поїзд № 4158, який о 21.34 відходить з Оранієнбурга й прибуває в Нойбранденбург о 0.07.

За свідченням ефрейтора Стефана Баргеля, особа, яка назвала себе Елізою й неодноразово заявляла, що працює десь виконавцем, незадовго до прибуття на станцію Нойбранденбург ще перебувала в поїзді. Ефрейтор показав їй вогні своєї військової частини. Потім він, за його словами, пішов до вбиральні, а коли повернувся, молодісі жінки вже не було. Відтоді її ніхто не бачив. За даними розшуку, досі не зареєстровано зникнення особи, яка б мала подібну зовнішність, ім'я й таку посаду.

Ми, звичайно, почали розслідування не відразу після зникнення Елізи, бо й Стефан Баргель прийшов до нас аж наступного дня. Він мав при собі лист від свого капітана з рекомендацією вислухати його підлеглого.

¹ Прізвище утворене за аналогією з німецьким Зюнденбок — козел відпущення. Das Schaf — вівця (нім.).

Цей капітан, здається, далекогоглядний начальник, бо якби не його лист, ефрейтор навряд чи зміг би проникнути до мене. На роботі знають, що коли я залишаюся ввечері попрацювати, то маю на те причини й не вельми радію, коли мені морочать голову.

Лист капітана додано до справи. Завдяки йому я вислухав ефрейтора, який так гарячкував, ніби йшлося про подвійне вбивство на вулиці Морґ¹.

Він говорив дуже плутано, й це дратувало мене. Сподіваюся, сказав я, ви зібраніший, коли йдеться про захист батьківщини.

А він відповів, що йому досі не доводилося бувати в таких установах.

Якби всі, кому доводиться приходити сюди вперше, почали заникуватися, то Земля, напевне, зрушила б зі своєї осі, сказав я й закликав відповідати лише на запитання хто? коли? що? як?

Це трохи заспокоїло юнака, якому щойно минуло двадцять. На запитання «хто?» він швидко відповів: Еліза, прізвиське невідоме. Очевидно, незаміжня, бо жодного разу не згадала ні чоловіка, ні дитини. На вигляд років 25. Не висока й не маленька, але, здається, гарна.

Здається? — перепитав я.

Вона сіла в поїзд поночі й поночі зникла, освітлення ж у вагоні було тьмяне.

Тим більш дивно, що вона вам здалася вродливою.

Нічого дивного, це можна було розгледіти і в сутінках, до того ж і голос у неї був приємний. І все-таки — чи не пройдисвітка вона?

До згодати перейдемо пізніше, сказав я. Чи говорила вона, де й ким працює?

Отож-бо... Всім, з ким розмовляла, вона говорила, ніби працює виконавцем, але згадувала багато різних підприємств, неначе щомісяця мінjala роботу. Спершу йшлося про лабораторію, потім про студію, про цегельний завод і так далі, але їй ніде не подобалося, говорила вона сердитим голосом.

Сердитим — і разом з тим приємним? Чи не згадувала вона ще чогось?

Ні, не згадувала, відповів ефрейтор і додав, щоб застеретти мене від найтяжчої помилки: я прийшов до вас не тому, що вважаю її пройдисвіткою, а тому, що вона зникла.

На все свій час, сказав я. Коли все це сталося?

Вчора ввечері 2 серпня... Ні, не так. Учора ввечері вона сіла в поїзд, а зникла вже після опівночі, тобто 3 серпня.

О котрій годнині вона сіла в поїзд?

О 21.34. Це за розкладом, але й поїзд рушив хвилини в хвилину, аж Еліза радісно вигукнула: «Оце точність!»

Мя поки що говоримо тільки про те, коли це відбулося, сказав я. Хлопець зрозумів мій натяк і спробував виправдатися, мовляв, йому запам'ятався тон, яким вона тоді вигукнула, бо він спробував таким самим тоном вигукнути те

саме вже перед Нойбранденбургом, бо поїзд їхав точно за графіком.

Отже, ви можете назвати точний час? Дві хвилини на першу ночі.

Тут у мене виникла підозра: дама на ім'я Еліза, яка здалася вам вродливою й мала приємний голос, зникла точно в проміжку між двома вигуками. Один раз Еліза вигукнула: «Оце точність!», а вдруге це саме зробив ефрейтор Стефан Баргель. Знаєте, ефрейторе Баргель, ця історія видається мені надто мудровоною і, як на мій смак, у ній забагато вигуків.

Хлопець збентежився, але не через те, що я його спіймав на вигадці, а через те, що він сам себе на ній спіймав. Або що мусив відмовитися від уже вподобаної схеми: таємна напівамурна пригода між двома однаковими вигуками, до того ж серпневої ночі, коли тобі двадцять.

Якщо я щось і винні із нашого фаху, любий наступнику, то це впевненість: добра половина свідчень, які люди дають про себе, причому люди непогані, чесні, щирі, порядні, — ґрунтується на вигадках або ж є судільними вигадками. Причому люди вдаються до вигадок не тому, що мають від того користь або можуть уникнути лиха; ні, вони фантазують просто так, бо вигадки краще звучать, здаються переконливішими, виносять лад у безладні події.

Таку вигадку розповів мені й Стефан Баргель, через те й збентежився. Але він мав мужність визнати: вперше я побачив Елізу не в вагоні, а ще біля квіткової каси. Я був дуже стомлений і неуважний, але вродливу дівчину таки побачив. Вона сказала щось касиріві, а той чомусь ошалів. Я тільки не второпав, про що йдеться, я й сам щось хотів запитати в касира, але в нього був такий розлючений вигляд.

Чи немає й інших уточнень?

Ефрейтор обдарував мене поглядом, який часто доводиться витримувати людям нашого фаху. В погляді був категоричний протест і зневага. Мені кортіло сказати, що не я прийшов до нього, а він до мене, та ще й у такій марудній справі. Але я змовчав, а він сказав:

Уточнень більше немає. Я побачив дівчину біля каси незадовго до відходу поїзда, але познайомився я з нею аж за дві години. Невже це так важливо, коли ти вперше побачив людину, якщо бажаєш повідомити, коли бачив її востаннє?

Любий мій наступнику, мало не в усіх розмовах зі свідком надходить момент, коли ти мусиш нагадати йому правила гри. Так було й зі Стефаном Баргелем, якому я сказав: коли звернулися до поліції, то повинні рахуватися із тим, що вона діятиме як поліція. Й коли морочите голову стомленій людині в понадурочну годину, то не дивуйтеся, що вона ставить вам запитання.

Розумію, сказав ви, будемо продовжувати?

Дама зникла перед самим Нойбранденбургом? Можете зараз показати мені

¹ Див. однойменне оповідання Едгара По.

на карті, де приблизно ви завели з нею розмову?

Коли проминули Нойстреліц.

А де ви побачили Йі щонайперше? Як і належало чекати, ефрейтор мало не вибухнув, але стримався й відповів: біля кас головного вокзалу Оранієнбурга. Чи то не головний вокзал?

Отже, дорожнє знайомство?

Так, дорожнє, підтвердив він, а потім убачив у мою запитанні ще щось і пояснив докладніше: раніше я цієї Елізи не знав. Ми не були ні заручені, ні одружені, і я не вбивав Йі з відрази чи ревності, товаришу Мегре.

Черговість така: закохані, заручені, одружені.

Гаразд, ми не були ні закохані, ні заручені, ані одружені, і я не викидав Йі з поїзда.

Любий ефрейторе Баргель, сказав я, якби ви були злочинцем, то ми б одразу вивели вас на чисту воду з вашими слабкими нервами.

Мабуть, ваша правда, погодився ефрейтор Баргель і, очевидно, замислився.

Я розумію, бесіди з цим юнаком відведено надміру багато місця, але, поперше, я хочу бодай раз пояснити щось, не обмежуючи себе ніякими рамками (та й щоб одужати, каже лікар, не слід нічим себе обмежувати), а, по-друге, без ефрейтора не було б і цієї історії.

Ніхто не звернув на неї особливої уваги. Всі, кого я опитував, спочатку ледве пригадували дівчину, яка в півтемному розгойданому вагоні пасажирського поїзда скаржилася на дрібні буденні прикрасці. Просто найбільше враження справила на них Йі вроді, хоча й у цьому їхні слова були дуже загальні.

Тут ефрейтор Стефан Баргель теж допоміг найбільше. Волосся в неї просто дивне, сказав він; у півтемряві здавалося зовсім темним, але досить було далекого станційного ліхтаря, як воно відразу яснішало.

Фіанка, сказав я, розділ «Оптика».

Ефрейтор заперечив таким тоном, наче знав наперед, що йому не повірять: за законами фізики відбите світло слабше за джерело, а там усе було трохи по-іншому.

Послухайте, сказав я, чи не хочете ви підготувати мене до думки, ніби вона мала на голові німб, як свята з ікони?

Це був не найкращий мій дотеп, але мене завжди дратують люди, які висловлюються поспіхом або недбало.

Хлопець насилу стримався, певно, так мав слабкі нерви. Я хотів був попросити його вточнити місце можливих розшуків на карті, а тоді роздумав.

Отже, сказав я, жінка, про яку ви говорите, пропала. Де вона? Як це сталося? Тут важко до ладу відповісти, як усе сталося. Ми навіть не знаємо, коли сталося.

Чому ж, заперечив ефрейтор, це було точно між другою й сьомою хвилиною по півночі. О другій хвилині на першу я теж, як раніше вона, так само вигукнув: «Оце точність!», і пішов до вبارальні, бо випите пиво давалося взнаки.

Пиво?

Два кухлі світлого пива на вокзалі Оранієнбурга, від цього не спіянеш... Я повернувся до купе, коли поїзд майже зупинився, та Йі вже там не було. Не знаю чому, мені стало прикро, я подумав, що ця дівчина оглашена, а таким завжди не стає терцю дочекатись, поки поїзд зупиниться. Коли я ще ходив до школи, двоє отак зламали собі ноги, а в нашій частині одному хлопцеві, якому кортіло виграти дві секунди, роздробило колінну чашечку. Але Елізи на пероні не було — там стояли тільки залізничники та двоє з пошти.

Мені дуже не хотілося винкати в його чергову гіпотезу, але я сказав: зрештою, таке могло статися. Скажімо, пасажирський поїзд № 4158 пригальмував навпроти їхнього будинку й вона стрибнула на ходу, заощадивши півгодини пішої прогулянки нічним Нойбранденбургом.

Вона не з Нойбранденбурга.

Можливо, в неї там родичі.

Поїзд не пригальмував, отож вона не могла стрибнути.

Чому це не могла? Якщо ви не можете, то хтось інший напевне зможе.

Тільки не Еліза, сказав він так, ніби я її чимось образив. Вона була на високих підборах і в сукні, а не в джинсах, крім того, жодного разу не подивилася у вікно, коли ми під'їздили до станції. Можна було подумати, що Йі до всього бай-бає дуже. Коли з'явилися вогні нашого об'єкта, я показав Елізі у вікно, та вона й голови не обернула.

Спасибі, сказав я. Тепер я теж певен, що вона не вистрибула на ходу. Високі підбори й сукня замість джинсів. Цікава деталь, бо коли двадцятирічна дівчина вбрана так, це впадає в око.

Двадцятип'ятирічна, виправив він.

Байдуже, сказав я.

Жодні мої докази не переконали його в тому, що таємнича Еліза не могла просто так зникнути між другою й сьомою хвилинами по півночі, тобто десь між південно-східною околицею Нойбранденбурга та вокзалом. Ні, поїзд не зупинився, і хлопець пояснив, чому він так наполягає на цьому: якби поїзд пригальмував, я неодмінно б виглянув у вікно, чи не прийчали, я ж хотів попрощатися з Елізою, побачити Йі при світлі й домовитися про побачення.

Вірю, вірю. Ви мали підстави стежити за рухом поїзда. Отже, доведено: поїзд не зупинився. Та якщо ваша Еліза не зійшла ні на вокзал, ні на котрійсь попередній зупинці, то тоді стрибнула на повному ходу. Стрибула в черевичках на високих підборах або без черевичків, якщо вона роззулася, крім того, стрибнула, найімовірніше, в темряву. Так недовго й в'язи скрутити.

Через те я й прийшов до вас. Може, вона зараз лежить десь під залізничним настином, скалічена або й мертва.

Добра нагінка могла б розв'язати його настрій, тому я сказав: оскільки у вашій розповіді все вираховано до хвилини, то можна підбити підсумок. Дама зникла відразу після опівночі, а зараз маємо

13.33. Отже, легко згадатися, що скалічена лежить під згадавним вами залізничним насипом уже вісімнадцять з половиною годнів. Ви не забарилися прийти на поміч, ефрейторе?

Думка, видно, самого його дуже непокоїла, бо він сказав: усе це дуже справедливо, але поки ви тут обговорюєте кожне моє слово, часу минає дедалі більше.

Не хвилюйтеся, сказав я, сьогодні на залізниці Нойбранденбурга не знайдено жодної покаліченої чи мертвої людини. Інакше ми б уже давно про це знали. Неможливо не помітити молоду жінку в літньому платті, мертву чи геть п'яну, яка лежала б під залізничним насипом у Нойбранденбурзі. Відтинок од замку Штаргард і до вокзалу — це так звана «смуга посиленої безпеки», її обслуговують аж ніяк не двоє втомлених лінійних працівників із молотками в руках.

Ефрейтор Баргель заспокоївся, проте не надовго; одна тривога змінилась іншою. То де ж Еліза? — спитав він.

Спочатку, запропонував я, з'ясуємо ось що: хто вона?

Ми кілька разів проаналізували кожне слово, вимовлене тоді нею в купе, й дійшли несподіваного висновку: незважаючи на яскраво виражену схильність до спілкування, ба навіть відвертої щирості, дівчина жодним словом не прохопилась про свою родану, жодного разу не згадала ні свого прізвища, ні прізвищ близьких або знайомих, про яких розповідала, не сказала також, одружена чи ні. Ніхто з отих згадуваних не говорив до неї приміром: «Ну послухайте, фройляйн Майер!» або: «Доброго ранку, фрау!» Вел говорили: «Послухайте-но, колего!» або: «Доброго ранку, Елізо!»

Можех собі уявити, наступнику мій, що таке мимоволі викликає підозру. Я раптом сам себе запитав, чи не ховала ця Еліза якісь кінці в воду.

Щоб перевірити самого себе, я почав прислухатися до своїх колег або в родинному колі й незабаром пересвідчився: переказуючи якусь розмову, оповідач неодмінно виділяє свою особу. Бажаючи ж пояснити слухачам, кому належать ті чи ті репліки, людина називає імена й прізвища. Або, щоб не виникло непорозуміння, відразу називає своє прізвище.

І в вагоні, заговоривши з випадковим попутником, немає кращого способу зав'язати знайомство, як відразу відрекомендуватися. Я й це перевіряв. Після розмови з Стефаном Баргелем я досить часто їздив залізницею, насамперед, як ти здогадаєшся, між Нойбранденбургом і Ораніенбургом. У поїздах я познайомився з п'ятдесят одним пасажиром. Вісімнадцять з них під час розмови зі мною або один з одним називали своє прізвище або прізвища згадуваних людей. Не скажу, наскільки мої спостереження придатні для статистики, але на власні вуха чув, як п'ять юних пасажирок, розмовляючи зі мною або іншими, повідомляли про свій родинний статус:

одні робили це для того, щоб до них не залицалися, інші — навпаки.

З Елізою було не так. Порад з просто-таки щирою довірливістю в ній дивним чином уживалося намагання не називати будь-яких прізвищ. А робила вона це зумисне чи мимоволі — того я ще не знав.

В усякому разі, я перестав дивуватися, чому ефрейтор під час нашої першої зустрічі висловив припущення, чи не пройдисвітка ця дівчина. Коли людина доброму десяткові незнайомців розповідає про свої нескінченні прикраси, але жоднісінького разу не згадує свого прізвища, — це вже, по-моєму, ненормально. Я кажу «ненормально», бо кваліфікувати поведінку дівчини категоричніше не хочу вже через те, що мені не пощастило з'ясувати, яку користь мала Еліза від такої поведінки.

Але тут, любий наступнику, щоб не заколисати твою цікавість, я волів би розповісти ще один епізод, який хоч і не обілює фройляйн Елізу, зате змушує поверити, що ефрейтор не вигадав усяю цю історію. Та й ти, може, не подумавши про мене, мовляв, якийсь хворий колега-пенсіонер вирішив козиряти розумом і досвідом.

Я нагадаю про перше зіткнення Елізи й Стефана на Ораніенбурзькому вокзалі ввечері 2 серпня. Все було саме так, як описав Баргель, але тепер я вже знаю, що тоді розлютило залізничника, який продав Елізі квиток до Нойбранденбурга, — він мені сам про це розповів.

За два тижні після відвідин Баргеля, воєртаючись із наради в Берліні через Ораніенбург, я попросив водія висадити мене на вокзалі. Водій не вклався здивування.

Ми в своїй практиці іноді вдаємося до такого: я вирішив шукати слідів Елізи там, де вона вперше з'явилася в житті Стефана Баргеля, а відтак і в моєму. Ніхто від мене цього не вимагав, бо я вже наводив довідки в залізничній і міській поліції, навіть у лікарнях та поліклініках Нойбранденбурга, а також у службі розшуку. Офіційно Еліза не з'являлася тут і не зникла, отже зовсім не існувала. Тож коли трапилася нагода, я незважаючи на все вирішив завітати до Ораніенбурга. Тамтешній вокзал не бозна-який великий, та й квитки продавав той самий касир, що й два тижні тому.

Це мовби не стосується справи, але мені відлягло від серця, коли після перших слів касира я зрозумів, що Стефан Баргель не вигадав тієї сцени з Елізою, а отже, цілком імовірно, й усієї своєї розповіді. Касир відразу все згадав, коли я запитав його, чи він увечері два тижні тому не мав сутічки з молодою жінкою, яка брала квиток до Нойбранденбурга.

Ніякої сутічки не було, відповів він, просто неприємна розмова. Коли ти пожартував, а тобі починають сичати в очі — це завжди неприємно!

Хоч після тієї розмови минуло стільки

часу, касир знову завітає, отже, то була не просто непрямна розмова. Певно, Еліза чинює дуже йому допекла. Навіть не подікавшись, хто я такий, він заходився докладно розповідати мені про той випадок, а коли я йому сказав, що зрештою йдеться про звичайну довідку, йому це здалося несправедливим. Очевидно, він уже мріяв про грати й зашморг для особи, яка його так розлютила.

Вона запитує: коли відходить найближчий поїзд? Я, звичайно ж, уточнюю: куди? Вона: байдуже куди, найближчий. Я тоді й пожартував: мабуть, від когось тікаєте?.. Чому б і не пожартувати, коли пасажир з'являється в кінці своєї зміни й хоче кудись поїхати, але не знає куди. Я вдруге запитую те саме, вона знову мовчить, лише втупилась у розклад. Отоді я й кажу: для втечі найзручніший пасажирський поїзд №4158; по-перше, він відходить за кілька хвилин, по-друге, йде до Мекленбурга, де вас уже напевне ніхто не шукатиме, й, по-третє, в цьому поїзді ви спокійно обміркуєте свої плани на майбутнє, стрілою несучись на північ, і вас не турбуватимуть ні кельнери, ні провідники спального вагона. Вона цікавиться, скільки коштує квиток, я відповідаю, вона дає гроші, потім питає: ви з Оранієнбурга? Думаю собі: ага, нарешті прокинулася, мабуть, тугодум, ну, та дарма, зараз розбалакається, й кажу: еге ж, мадам, я тутешній! А вона мені на те: вам слід було б виїхати звідси, тут ви марнуєте своїй талант! Бере квиток і зникає.

Дорогий наступнику, хоч мого послання вже давно вийшло за рамки листа, але писати мені дуже корисно (лікар каже, така активність краща від апатії), тож додаю примітку, дарма що вона теж не стосується справи: коли касир занував, нібито в Мекленбурзі процвітає злочинність, я ледве стримався. Його слова мене, як начальника кримінальної поліції, допекли до живого. Тепер ти сидиш на моєму місці й можеш мене зрозуміти. Але це, зрештою, подробиці, значно більше важило те, що з допомогою ображеного касира подвійно відсутня Еліза перетворилася зі схеми на живу людину чи принаймні тінь цієї людини. Еліза справді побувала тут, купила квиток до Нойбранденбурга ще й устигла креново образити касира. Отже, тоді вона була на світі. Мимоволі поставало запитання, чи є вона й тепер.

Звичайно, я ретельно допитав касира: яка з себе ота пасажира, коли саме все це відбулося, про що вони вдвох говорили й чи були при тому свідки?

Його відповідь я заніс до свого нотатника: свідків не було. Такий самий запис ти знайдеш і в справі. Але навіть якщо ображений касир не помітив у залі ефрейтора, то ефрейтор одразу помітив гарну дівчину біля каси. Й нічого дивного, що вони потім опинилися в одному купе поїзда № 4158 Оранієнбург — Нойбранденбург.

Для розшуку це не мало особливого значення; розпочинати слідство все одно

не було підстав. Якесь Еліза купила в Оранієнбурзі квиток на поїзд, а якийсь ефрейтор під самим Нойбранденбургом згубив цю Елізу з очей, та й по всьому. Замало підстав для розшуку. Тим більше що в цілій країні ніхто не згадав про ту Елізу. Ніхто, крім ефрейтора Баргеля.

В ті далекі часи, коли я вчився на першому курсі у Шверіні, у нас був інструктор, який навчав нас оформлювати всілякі папери. Справа конче потрібна й нелегка. Інструктор навчав складати звіти, вносити пропозиції, нотувати висновки спостережень чи протоколювати показання свідків. І щоразу закликав нас писати стисло. Заклик просто зайвий, бо ми всі відчували великий страх перед кожним писаним словом. Я добре запам'ятовував це застереження, але в пригоді воно мені не стало, бо зараз я все-таки хочу побіжно проаналізувати свій стан з тієї хвилини, коли поїзд вирушив з Оранієнбурга.

Повільний пасажирський поїзд нагадав мені повесні часи, і я насилу спекався навали спогадів, а також неприємної думки, що я, здається, починаю старіти. Звичайно, безпідставно було з мого боку сподіватися, нібито пасажирі, прочитавши за вікном назву станції Заксенгаузен, трохи притихнуть. Більшість моїх попутників були набагато молодші за мене, вони поверталися з роботи або з чийось іменини, і йдуть вони через Оранієнбург чи Заксенгаузен, їм було однаково, як ото, скажімо, чим Фербеллін або ж Лютцен під Лейпцігом. Атож, у школі вони щось проходили, але я знаю, як мало цікавляться історією ті, хто сам поки що нічого не пережив.

Біля мене сиділи молоді солдати, які мало зрозуміли для мене діалектом розмовляли, здається, про свого невдачного командира; мені хотілося їх розпитати, як вони уявляють собі минуле, але я не зважився. З ефрейтором Баргелем, подумалось мені, легко було говорити на такі теми; ми з ним уже встигли подружитися, бо разом розшукували Елізу.

Я вже знав про неї стільки, що кортіло знати геть усе, хотілося її розшукати.

Я пересвідчився, що така людина справді є на світі чи принаймні була. Вона перебувала в такому душевному стані, коли людині цілком байдуже, куди йдуть поїзди. До того ж вона незважаючи ні на що спромоглася так відповісти зарозумілому касирові, що той і за два тижні не забув заподіяної йому образи. Еліза, очевидно, була не лише вродлива, а й дотепна жінка. Розумна, досвідчена людина, яка навіть у скрутну хвилину не втратила чуття гумору.

Не сердься, любий друже, на моє багатослів'я! Коли людина знаходить час думати про ближнього — хай її частить.

У мене зараз багато вільного часу, а скільки мені його ще відміряно — не хочу заглядати наперед. Я знаю: мої висновки не мають підстав, але вони, мож-

ливо, стануть переконливіші, коли ти довідаєшся, що після розмови з касиром я ждав наступного поїзда добрих дві години й мав змогу все зважити.

Оранієнбург нічим особливим не вирізняється, якби не звірства тутешніх фашистів, навряд чи хто взагалі знав би про його існування. Місто розташоване десь на північ від столиці. Коли востіпаєш до Берліна, Оранієнбург за вікнами зовсім тебе не вабить. Не хочеться дивитись на нього й тоді, коли ідеш із Берліна додому. Набагато приємніше бачити з вагона сільські ландшафти, а не такі безликі міста, що нескінченно тягнуться вздовж колій. Його одноманітність не заважає думати. Поки поїзд його подолав, я вже встиг розібратися в тому, що знав про Елізу... Замало для того, щоб бити тривогу, але цілком досить, щоб не заспокоїватись.

Дотепна, але дуже знервована жінка розповідала стороннім людям про себе, швидше скаржилася, називаючи прикрощі прикрощами, тільки не називала свого прізвища, може, навіть умисне замовчувала його, а потім зненацька кудись поділася.

Загалом історія досить непевна, але ж можна знайти цілком природні пояснення, з-поміж яких, товаришу наступник, щоб досягти з тобою взаєморозуміння, я назову найвірогідніші: молода жіночка з якихось банальних причин походилася трохи ексцентрично, а потім, схаменувшись, утекла. Тепер ця громадянка нашого суспільства десь собі живе спокійно, виконує свою роботу, ніхто її не розшукує, і всі наші пошуки позбавлені глузду, бо вона й не збиралася зникати. Отож кінець історії Стефана Баргеля.

Нам з тобою все ясно, товаришу, й ти запитуєш себе, чому я все-таки й далі списую аркуш за аркушем, наскладавши вже цілий стос, до того ж цілком добровільно.

Я відповім трохи легковажно: бо я вже взявся за цю справу; бо не хотів завдавати прикрощів ефрейторові Баргелю; бо мене підтобувала професійна цікавість; бо мені не подобаються безконечні історії, схожі на місто Оранієнбург; бо я, зрештою, маю якісь підозри.

Або відповім тобі зовсім просто, можливо, навіть категорично: коли я почав перевіряти показання ефрейтора Баргеля, все підтвердилося до дрібничок. Іхали в четвертому вагоні, сказав Баргель, мовляв, маю таку звичку рахувати вагони. Він назвав цю звичку дурною, але мені вона здалася дуже розумною, бо для відтворення ситуації точні деталі просто необхідні. На станції Нассенгайде я також сів у четвертий від голови вагон.

Тут ще виразніше виявилось те, що впало мені в око в Оранієнбурзі: більшість пасажирів знайомі між собою. Хай вони не завжди знали ім'я й фах своїх впоутників, але добре знали одне одного в виду, особливо літні жінки. Вони вочевидь мучилися здогадами, що то за *тих сів* у Нассенгайде, але ніхто нічого

не спитав, і на нос привітання всі привітно закивали. А втім, постійних пасажирів од випадкових можна було відрізнити вже з багажу: я помітив усього два чемодани та кілька великих саквояжів; переважали пом'яті портфелі, напівпорожні рюкзаки й туго напхані авоськи. Пасажирським поїздом №4158 не подорожують, ним їздять на роботу або в сиравах у найближчі селища. На станції Нойлебенберг сіла бабуся в чорному, вона не мала в руках навіть сумочки. Бабуся спиралася на сапило й невидючими очима дивилася просто поперед себе, мабуть, бачила могилу в Нойлебенберзі й порожню квартиру в Гутен-Гермендорфі.

Мені майнуло: коли зараз підвестися й заявити, мовляв, я з поліції, розшукую таку собі Елізу, яка два тижні тому їхала цим поїздом, у цьому самому вагоні й розповідала прикрі історії зі свого життя, — то чи не матиме раптового продовження розповідь, почата Стефаном Баргелем і касиром.

Заспокойся, товаришу наступник, я цього не зробив. На репутацію кримінальної поліції не кинуть тині.

Я втримався від цього не тільки через те, що не мав мандата на всенародне опитування. Просто це було б зовсім недоречно: Ідучи серед ночі поїздом, комісар поліції розбуркує натомлених сонних робітників, що повертаються додому, відпрацювавши зміну, й закликає їх на допомогу. Це лише дало б пліткарям тему для розмов, пішла б чутка, нібито понад річкою Гафель знову кояться страхиття.

І все-таки, вірячи Баргелю, що він тоді їхав з Елізою саме в четвертому вагоні, я вирішив перевірити на практиці, якою мірою більшість пасажирів знають одне одного. Коли завжди їдеш одним і тим самим поїздом, то побіжно виробляєш у собі й інші звички. Скажімо, сидіти по змозі завжди в один вагон і навіть трохи дратуєшся, коли твоє постійне місце займе випадковий заїда.

Тому я поспішив звільнити досі порожнє купе, помітивши, що четверо чоловіків, які сіли в Гранзе, хочуть улаштуватися разом. Один з них кинув мені на знак подяки, а я подумав: тут я нічим не розживусь, ці четверо хочуть пограти в скат, здається, й пива вони вже хильнули. Та чоловіки заходились говорити про преміальні, а незабаром з'ясувалося, що працюють вони на цегельному заводі, таких заводів багато під Гранзе й Цеденікком, аж я щоразу, проїжджаючи цими краями, дивуюся, чому господь бог заодно не створив там і нафту, коли вже дав таку силу мергелю.

За словами Стефана Баргеля, Еліза твердила, нібито колись працювала виконавцем і на цегельному заводі. А втім, він, можливо, не зовсім добре все розчує: дівчина сиділа надто далеко, у вагоні було досить гамірно, до того ж Баргеля знемагав сон.

Та оскільки Баргель намагався не пропустити жодного слова цієї небуденної краси жінки чи дівчини, то все-таки

почув, що вона проходила практику на цегельному заводі. А от шкільну чи студентську — він не почув, але, здається, це було вже давненько, бо Еліза двічі повторила: «Відтоді все й почалося».

Ефрейтор добре запам'ятав це речення, бо воно здивувало його. Хоча поняття «давно» не пасувало до такої юної особи, так само як і сердитись не личило такій вродливій жінці. А ще Баргеля дивувало, що вона так широко й невимушено розмовляє з геть чужими людьми, зовсім незнайомими їй робітниками, — аж розібрали ревності. Зі злості (кажучи це, Баргель тепер сам усміхнувся) він якийсь час намагався не слухати, проте однаково почув, як Еліза з гнівом сказала: і тоді він так і назвав мене перед усіма: «наш любий виконавець Еліза», і в людей склалося враження, нібито я роз'ява.

Товаришу наступник, переглядаючи папери, ти знайдеш два записи про цю сценку у вагоні: в протоколі бесіди з Баргелем і в зроблених за півмісяця нотатках про мою подорож тим повільним пасажирським поїздом та розмову з робітниками цегельні. Там усе докладніше, а тут я обмежусь коротким резюме й відразу застерезу, що до початку моєї хвороби ця частина справи майже не поповнилася новими фактами.

Наслідки бесіди з цегельниками на диво суперечливі, як, власне, й уся ця історія. В ній на кожному кроці чітко стоїть поряд з туманним, і лicho в тому, що туман оповиває саме ті місця, без яких важко просунутися далі.

Може, я занадто згущую фарби, може, я навіть перебільшую власні заслуги, але в розмові з цегельниками пощастило дещо з'ясувати. Що це мені потрібно? Тільки дальшого підтвердження слів Стефана Баргеля. Я й не сподіваюся, що незабаром з'явиться сама Еліза, й розумію: що повиніше підтвердиться розповідь Баргеля, то більше фактів буде про Елізу.

Крім того, кожне нове підтвердження показань ефрейтора, а також Елізиних історій дають дивні наслідки: хоча ми не знаємо, чи людина справді зникла, але дедалі більше вневнюємося, що мотиви злочину були жалюгідні, мізерні, нікчемні, але все ж таки є мотиви. Маємо мотиви і не маємо злочину. А чи маємо і його?

Сеєс мого довгого листа в тому й полягає, щоб не забувати про це. Моє особисте починання не стало національним набутком і справою народної поліції тільки через те, що я дозволив собі інфаркт міокарда. Але я б хотів, щоб перш ніж викинути мої папери на смітник, ти принаймні довідався про мої підозри, побачив висновки зібраних фактів і вчитався в деталі, на яких я ставлю акцент.

Отже, розмова з цегельниками. Щоб налагодити з ними контакт, я вперше скористався із шлагбаума в Альтлюдерсдорфі. Шлагбаум був закритий, і було видно, що давно. По той і по той бік залізничного переїзду на автомагістралі 96 зібралася всього за три десятки ма-

шин, але це був тільки початок. Незабаром могла утворитися двадцятикілометрова пробка, і я вголос запитав, як звичайно сам себе питаю в цьому місці, однаково, чи їду машиною, чи поїздом: невже нікому не спаде на думку підрахувати, в яку суму обходиться цей шлагбаум?

Робітники-цегельники, явно невдоволені порядком розподілу преміальних на їхньому підприємстві, дуже зраділи ще одній нагоді зігнати злість. На мою репліку озвався наймолодший з чотирьох, чоловіча роки під сорок; кажете — підрахувати? Там у цих краях давно позабували арифметіку.

Його найстарший колега — судячи з виразу обличчя, він зроду не сміявся — мовив похмурним голосом: мільйони, тут пропадають мільйони.

Решта двоє глянули на мене й, здається, не знайшли в мені нічого цікавого, та й взагалі їхнім оратором був наймолодший. Він знову звернувся ніби до мене, але щоб чули товариші: ви, мабуть, частенько загоряєте там, де ото збиваються в пробку машини?

Вгадали, а звідки це видно? Все залежить від того, з якого боку дивитися. Пасажиром поїзда шлагбаум не заважає, зате ті бідолахи мусять чекати. Сидять у машині й з досади, мабуть, починають вираховувати.

Ті троє глянули на мене — що я відповім на таку кмітливість, а потім не без гордоців подивилися на свого колегу.

Я сказав наймолодшому: а чому б вам не піти працювати до нас, у кримінальну поліцію? З вашою логікою мислення...

Не можу збагнути, чому люди починають трохи хвилюватися, довідавшись, що ти з кримінальної поліції? Цегельники теж захвилювалися чи відчувли недовіру, в усякому разі, грали в мовчанку, аж поки їхній оратор знайшов пристойне запитання: ви, мабуть, з приводу данненвальдського сгеря?

Ні, я воняття не маю, що трапилось з тим сгерем, а коли з ним щось і трапилось, то він однаково не з мого округу. Я працюю в Нойбранденбурзі.

Сгер повисівся в лісі, пояснив оратор, і вся четвірка знову розсілася вільніше. Перед кримінальною поліцією Нойбранденбурга можна, мабуть, почувати себе розкутіше.

Оратор чемно запитав мене: ви йдете у відпустку?

Ні, я розшукую одну молоду жінку, яка два тижні тому їхала саме о цій порі цим-таки поїздом.

Вона щось накоїла?

Ні, ми просто хочемо в неї дещо запитати, але ніяк не можемо знайти. Ці зуть Еліза, й, кажуть, вона дуже гарна.

Оратор знову насторожено спитав: звідки ви взяли, що ми знаємо цю Елізу? А найстарший додав своїм похмурим голосом: еге ж, і справді.

Відповідаючи, я дивився на молодшого, а мав на увазі трьох старших, бо від них повіяло крижаним духом воро-

жості. Десь-то їм здавалося, ніби, загоривши зі мною, вони потрапили в халепу. Я сказав: з вашою логікою вам неважко здогадатися, що я нічого не маю проти вас чи Елізи. Просто я знаю, о котрій годині вона їхала і в якому вагоні, і ще знаю, що розмовляла з цегельниками. Говорила, ніби колись працювала виконавцем на цегельному заводі.

Тут ви помиляєтеся, сказав оратор, і з облич його товаришів було видно, що вони дозволяють йому говорити зі мною. Вона не працювала виконавцем, вона аж казлася з люті, коли її призначили на цю посаду, аби тільки прикрити якусь шкочу.

Автомашина потрапила була в аварію, сказав старий.

Шахрайство з автомашиною, грохи нетерпляче уточнив його молодший колега. Коли вже йому дорували говорити від імені всіх, то хай не заважають.

Отак відбувалася ця розмова, товаришу наступник, і я знаю, вона не має великого значення. Спитаєш, чому ж я тоді пишу тобі про неї. Взагалі, чому я чимраз більше вдаюся до деталей. Щойно тільки заявив, нібито маю намір обмежитися коротким висновком, а тут виходить справжній театральний спектакль. Замість відіяти зерно від половини, я даю його з усім гамузом. Для мене це все-таки забавка, та ще й приємна. А втім, не забавка, адже я все-таки працюю, бо справа здається мені дуже важливою.

Зараз я спробую пояснити, чому так докладно переказую розмову з цегельниками: випадок, про який вони розповіли, як і всі випадки, описані в моєму посланні, навряд чи значний, така собі буденна річ. Маю на думці оте шахрайство з побитим автомобілем. Ваги цей випадок набув тільки завдяки Елізі. Незважаючи на буденність ситуації, їй пощастило домогтися неабиякого успіху: вона поскаржилася чотирьом обличчям жаром клінікерних печей цеглярам на свою кривду, її вислухали й зрозуміли. Вона зворушила сторонніх, і ці люди не сказали, ба навіть не подумали: що вона ото балакає, хай би спершу послухала про нас! Вони приголомшено слухали.

Кривда, скарга, приголомшено — це надто гучні слова, коли йдеться про подрипину. Якийсь начальник зміни, в'їжджаючи на подвір'я цегельного заводу, необережно зачепив інший автомобіль. Автомобіль належав столичній комісії, що саме ревізувала виробничу роботу цегельного заводу. На заводі тоді проходила практику група студентів. Поблизу трапилась одна з практиканток, Еліза, дуже привітна дівчина, й начальник зміни її попросив: якщо вона не заперечує, він скаже членам комісії, ніби то вона їхала заводським автомобілем і ненароком зачепила їхній автомобіль; їй за це нічого не буде. Еліза погодилася, а потім члени комісії мало не втішали бодлашву дівчину. Але на начальника зміни вона образилася, бо

той мався її перед берлінцями розмазати. Еліза й досі не забула цього, а втім... і не дивно, коли згадати її ж слова «відтоді все й почалося».

Я хотів довідатись у цегельників, що криється за отим усе, але вони й самі не знали, бо не дослужили годі Елізу, зійшовши в Данненвальде. Вони й тепер даштувалися зійти в Данненвальде. Ми сподіваємося, сказав оратор, ви знайдете її й усе поставите на належне місце. Причому сказав таким тоном, ніби мав на увазі не тільки справи Елізи.

Це мені подобалось. Хотілося якомога швидше зобачити цю дівчину чи бодай довідатись, на якому вона світі. Те, що в двадцятирічного ефрейтара тьохкало через неї серце, річ природна, але змусити чотирьох цегельників забути про несправедливий розподіл преміальних — на таке спроможний далеко не кожен смертний.

Коли прийшов провідник, я поцікавився, чи працював він рівно два тижні тому й чи не пригадує дівчину, яка від Гранзе до Данненвальде сиділа в цьому-таки вагоні з чотирма цеглярами.

Як і моїм дотеперішнім супутникам, йому вистачило мітї, щоб з п'ятьми забуття виринув світлий образ Елізи. Побачивши таку дівчину, сказав провідник, хочеться махнути на все рукою, сісти поряд і дивитися на неї. Але служба є служба...

Мені потрібні були факти, а не флософія, тож я сказав: уже два тижні всі торочать про її красу, але так плутають, що її не знаю, йдеться про Грету Гарбо, Софію Лорен чи, чого доброго, Клаудію Кардінале.

Та тут провідник несподівано рішуче заперечив. Що ви, ні в якому разі! — сказав він і, оголосивши себе знавцем у цій царині, впорався з цим дуже успішно. Коли вже порівнювати з кінозірками, то вона швидше... але ні, вона не схожа на них. Вона інша. Більше провідник нічого не додав, лише повторив те саме: вона інша.

Можете принаймні сказати, якого кольору в неї волосся — зелене чи картате?

Ні, ні.

Вона білява?
Здається, руса.
Висока на зріст?
Середня.
Худа, повна?
Середня.

І все-таки гарна?
І все-таки гарна!

Мене знову охопило моторошне відчуття, ніби ми говорили про людину, здатну розчиятися в інших людях, щойно до них торкнувшись. Кожного, хто на неї дивився, вона, мабуть, вражала своєю приступністю, але тепер її годі було уявити й осягти, фактом лишалася тільки якась абстрактна врода.

Усе своє життя, наступнику, я воював з однією негарною рисою свого характеру. Це нетерплячка, яка хапає мене щоразу, коли інші не можуть зробити того, що можу я. Я вже зібрався

був ірочітно подякувати провідникові, який своїми розлившастими відомостями став мені в такій великій пригоді, але вчасно згадав, що в його обов'язки не входило запам'ятовувати пасажирів. Тож, подолавши в собі почуття досади, я подікався, чи розмовляла Еліза ще з кимось із пасажирів.

Яка Еліза?

Та, про яку ми з вами говоримо.

То її звуть Еліза?.. В наш час рідко почувеш таке ім'я.

Вона розмовляла тільки з цеглярами чи і з іншими пасажирами?

Розмовляла і з іншими.

З ким саме, не можете згадати?

Я весь час на неї не дивився, лише коли проходив цим вагоном, адже провідник відповідає за поїзд, а не за одного-єдиного пасажиря. Однак я ще запам'ятав одного ефрейтора. Він підбирав до неї клінци, але мав стомлений вигляд, та й пивом од нього тхнуло, тож ця Еліза намагалася балакати з іншими попутниками. Аж за Нойстреліцом він нарешті познайомився з нею.

Я хотів би почути про інших, бо ефрейтора я вже знаю. Спробуйте згадати. Мущу визнати, ви надзвичайно спостережлива людина. Від ефрейтора справді тхнуло пивом, він був стомлений, але цілу дорогу слідував за Елізою й після Нойстреліца нарешті звернув на себе її увагу. Я вам дуже вдячний.

Я міг би заодно подякувати й самому собі, бо зумів нарешті подолати недовіру до цього чоловіка. Хоч він і не зміг змалювати портрет Елізи, але, зрештою, підтвердив свідчення Стефана Баргеля.

Незабаром провідник дав ще один приєд похвалити себе: ця дама, ця Еліза, говорила з пастором.

Боже милій, спочатку від нього чуєш самі загальники — й раптом така деталь! Пастор...

Пастора, який увечері 2 серпня їхав пасажирським поїздом № 4158, звичайно, можна знайти, поліція, безперечно, його розшукає, та це легко зробить кожен поліцейський, котрий після закінчення робочого дня вирішив ще трохи попрацювати.

Вам відоме прізвище пастора?

Глауксман.

А чи не знаєте, де він живе?

В Дюстерферде, третя станція звідси.

Отже, в нього велика парафія?

Я до церкви не ходжу.

Охоче вірю, я тільки питаю, чи велике село — Дюстерферде.

Ні, невеличке. Кілька чоловік працює в Нойстреліці та Фюрстенберзі, та кілька учнів, що їздять до центральної школи. Крім того, влітку ще приїзять відпускники з наметами, там же влаштовують табори. Пастор тільки мешкає в Дюстерферде. Він уже скоро лягатиме спати.

Я теж так думав і не збирався його турбувати. Але я все-таки згодом його потурбую. Пастор і криміналіст — іде-

альна пара, коли потрібно щось з'ясувати. Обоє посади зобов'язують нести не розшукати людей. Вони знають одне одного, бо життя частенько зводить їх, а найчастіше — одна специфічна сторона життя, а саме: смерть. З пастором Глауксманом я не був знайомий, хоча пасторів знав чимало. Скажу тобі по секрету, товаришу настульник, тільки ти перед кимось не прохочись, бо це моя особиста думка: в нашій галузі церква не зовсім чітко відокремлена від держави.

Отож виявилось дуже простою річчю довідатися в нойбранденбурзького священика, як добутися до його колеги Глауксмана, більше того: нойбранденбурзький пастор був готовий звести нас у своєму домі. Оскільки згадав відокремлення церкви має не зовсім чітку межу, то поява пастора в нашій установі або інспектора поліції у нього нікого не дивувала. Я задокументував усе, що вважав суттєвим у нашій розмові, зараз розповім ширше, але перед тим повинен закінчити з поїздом.

Власне, нічого особливого більше в поїзді не сталося, та й інакше було б дуже трішки забагато й порушило б гармонію. Від Нойстреліца до Нойбранденбурга Еліза та Стефан Баргель розмовляли вдвох, дівчина і солдат, тож люди не дуже до них придивлялися і прислухалися. І усе, що знаю про цю частину дороги, я довідався від Баргеля.

Його слова вчувалися мені в гуркоті коліс, коли поїзд плавною дугою сунув крізь ніч у бік моря, а за вікном ледве вгадувалися знайомі краєвиди, за озером виростало крутосхил, а горбкувате поле заступило буковий ліс і соснові вирубки. В голові так само плавно зринали історії або прелюді до історій, які я знав від Стефана Баргеля, а він — од тієї таємничої Елізи.

Як за позначками на географічній карті бачиш гору або річку, болото чи шлях, а за символом дерева ліс, так і я, долаючи останній етап Стефанової розповіді, вгадував у ній структуру, контури і, можливо, навіть сенс Елізиних пригод.

З отієї ролі підставної особи в дурній історії на цегельному заводі, за власними словами дівчини, все й почалося, та не закінчилось. Елізу несподівано приятілий свідком на судовий процес, де відповідачем було об'єднання «Бита цегла і щєбінь». Один з керівників об'єднання, ошинувшись у скруті, несподівано згадав про фарс, що його свідком він був як член столичної комісії на цегельному заводі. Він тоді й на йоту не вірив, що та юна дівчина могла повісничити їхній автомобіль, але вона його розчулила своєю наївною простотою, й він змовчав. Тепер він знову згадав той випадок.

Начальник зміни цегельного заводу допоміг розшукати Елізу, й та напрохот швидко погодилася зіграти роль розважної й прибитої горем дівчини-виживавця перед суворими партнерами об'єднання «Бита цегла і щєбінь», усе

взяла на себе, вродила й зворушило безпорадна.

Все це, товаришу, долучено до справи, але я тільки фіксував виявлене мною під час наступних поїздок на цегельний завод, а також в об'єднання «Бита цегла і щєбінь». Щоправда, виявлено небагато, бо, очевидно, саме тоді вибухнула якась епідемія грипу, що спричинився до втрати пам'яті. Оскільки все це почалося ще тоді, коли Еліза була студенткою, то справа дійсно дуже за давня, мимоволі доводилось вірити товаришам, коли вони заявляли, що в ті часи між ставками та сушильнями цегельні вешталися цілі гурби практикантів, хіба тут згадаш про якусь окрему дівчину. Й начальниками змін у них перебуло безліч людей, не менше ніж керівниками об'єднання «Бита цегла і щєбінь». До того ж я й прізвиська її не знав. Боюся, що там позаочі мене брали на глум.

Такою черепащачою ходою посувалася справа. Бо коли на цегельному заводі та в об'єднанні я міг висунути просто-таки відчутті на дотик факти, говорити про практикантів, членів комісії, побиті автомобілі, про начальників змін і керівників, пов'язаних між собою, то на інших підприємствах я міг лише мимрити, мовляв, тут колись щось сталося з якоюсь Елізою.

Мої записи свідчать: я все-таки побував на тих підприємствах, і ніхто там не спускав на мене собак, хоч поводилися зі мною в найкращому разі поблажливо. Дуже мудрі керівники охоче вели мене до своїх відділів кадрів, де мені щоразу доводили, що виконавець Еліза ніколи не числилася в їхньому штаті.

І все ж таки хай мені сім болячок, хай назвуть мене нікчемним хворим шкарбуном, коли я йшов зовсім хибним слідом. Я твердо переконаний, навіть якщо бракує доказів, що в нятяках Елізи, незважаючи на її гірку озлобленість, більше правди, ніж у співчутливих словах самовпевнених керівників та начальників відділів кадрів.

Єфрейторів Баргелю Еліза розповіла, що на будівництві дороги вона грала роль виконроба, який не зумів урахувати всіх особливостей ґрунту, тож тільки-но вдарили перші морози, асфальтове покриття розлізлось. І коли я почав розпитувати про цей випадок в управлінні будівництва шляхів, то там спочатку прокотилася тривожна хвиля, але зараз же її уляглася, бо стало відомо, що майор кримінальної поліції анічогісінько не знає, а верзе казна-що про красу якоїсь Елізи.

Мене запитали, про який саме шлях і про яку саме зиму йдеться? Коли ж мене цікавлять певні дільниці, де могла працювати якась Еліза, то й тоді вони нічим не зможуть зарадити, бо кожне відділення будівництва жадає в першу чергу конкретно назвати дільницю дороги. Зрештою, в кожного своя дільниця й відповідає він тільки за неї, тому мені слід бути точнішим і, крім назви дороги та дільниці, як мінімум

назвати прізвиське особи, про яку тільки й сказано, що вона красуня.

Так, саме ця краса. Через неї я такий певний, що не женуся за химерою.

Бо хоч як усі позаочі з мене глузували, дочувши, що не знаю нічого конкретного, я все-таки торочив, що Еліза має бути дуже гарна. Тоді лякливі прикушували язика, а нахабніші холодно мене відшивали, бо для них такий аргумент був геть нікчемним. І все-таки образ Елізи мав владу над усіма, ні ті ні ті не могли притлумити сльозу, що на мить з'являлося в їхніх очах, — відблиск Елізиної краси.

І скрізь повторювалося те саме. І в бесіді з залізничниками — касиром та провідником. І з цегельниками в четвертому вагоні пасажирського поїзда № 4158, і в розмові з їхніми колегами вже пізніше. Навіть в об'єднанні «Бита цегла і щєбінь» і в управлінні будівництва шляхів.

І коли, роз'їжджаючи країною чи, швидше, блукаючи в пошуках, я опинявся далеко від тих заводів, об'єднань і управлінь, — ледь уловне сльозу свідчило, що я зараз там, де побувала Еліза, саме в тих місцях, про які вона повкwapно розповідала втомленому, збен-теженому єфрейторові Стефану Баргелю.

Елізи так само ніде не було, але відблиск її образу свідчив, що вона десь є чи принаймні існувала, тож я тепер зовсім іншої думки про жіночу красу.

Не бійся, це мізкування не зіб'є мене з дороги; навпаки, я зараз доведу, що й ціла купа інших паперів, які заповідаю тобі, теж породжені переважно такими попутними відкриттями.

Еліза розповіла Стефанові Баргелю, що чи то насправді брала участь в одному соціологічному дослідженні заводу електроарматури, а чи теж лише грала роль учасника, який дуже неправильно підсумував опитування покупців. Більшість опитуваних бажали на решті придбати люстри, дивлячись на які можна було б згадати, в котрому сторіччі ти живеш. Але в дослідника вийшло навпаки: нібито такі люстри не матимуть покупця, через те завод і далі штампував старомодні ковпаки з китцями, від яких не маш ні світла, ні естетичної насолоди.

Коли ж я почав розшукувати Елізу в надзвичайно розгалуженій мережі виробництва електроарматури, ніхто, звичайно, не міг пригадати такої людини, хоча в зінцях кожного мерехтіли відблиски її краси.

Покалася Еліза за чужі гріхи і в майстернях, де виготовляють окуляри. Заступник міністра, якому підлягали майстерні, повірив Елізі, ніби то вона через власне недбалство загубила десь дуже важливу вказівку міністерства про те, що, враховуючи попит населення, необхідно приступити до масового виробництва модних окулярів. Отож майстерні й далі продукували непотріб, аж поки до міністра дійшов новий сигнал.

Як ти здогадуєшся, товаришу наступник, такого міністра мені не пощастило знати, хоч як я намагався це зрозуміти. А винна в цьому знову така Еліза. Розповідаючи про той або той випадок із свого життя, наводячи точні факти, вона жодного разу не назвала прізвищ людей, що стояли за фактами. Я намагався їх матеріалізувати й ганявся за ними, але вони не мали точних адрес і так само лишались абстракцією. А поліцейському, сам знаєш, без фактів не можна.

Хочу, щоб ти мав правдиве уявлення про мене, через те зазначу, що між цим та попереднім рішенням була чотириденна пауза; я влаштував собі перерву. Не зовсім з власної волі: почувався не дуже добре й мусив додержувати приписів лікаря.

Звичайно, і все попереднє написане не одним заходом, та це само собою зрозуміло. За ті чотири дні я мав час переглянути написане досі, й створилося таке враження, ніби я сам собі нашкодив: до непорядкованого стосу своїх паперів хотів був додати пояснювальний лист, але тепер несподівано збавнув, що мені й самому нічого не ясно. Щоправда, я переказав свідчення Стефана Баргеля — ту частину, яка підтвердилася під час моєї першої поїздки залізницею з Оранієнбурга в Нойбранденбург. Розповів, куди завела мене спроба йти слідами Елізи, але до чого фактично зводиться моя розповідь?

З неї постає образ мало не безіменної, але безперечно вродливої жінки, яка впродовж не одного року грала вельми чудну роль, — роль тої, що перебрала на себе чужу провину.

Якщо я тут висловився не досить ясно, то вточню: навіть не маючи жодного придатного для суду доказу, я певний, що Еліза скрізь там побувала. І що говорила Баргелєві правду. Розслідуючи справу, я вислухав силу брехні, але Еліза не брехала. Вона лише перебрала на себе чужі гріхи, знову й знову виручала інших, а проте, я не знайшов свідчень, що мала з того зиск.

Не дає спокою одна думка: всі дуже легко знаходили Елізу, лише мені в цьому не щастить. Я ніяк не спроможу скласти бодай примітивний опис її особистих прикмет.

Я кажу про це зараз, коли моя розповідь наближається до кінця. Щоб довести її до того моменту, коли чорний туман змусив мене перервати пошуки, залишається тільки переказати розмову з пастором. Вона трохи не схожа на розмову з рештою свідків. Приємніша, бо пастор нічого не намагався приховати й нічого не мав приховувати, й неприємніша, бо я відчув, що мовби входжу в спілку з цією людиною, а мені того не хотілося.

Людам з усіх отих об'єднань, галузей і підприємств, де Еліза побувала або не побувала, я довіряв, а пасторові не вірив.

Є священики, які запускають собі бороду й не соромляться взяти до рук

гітару, хоча зрештою повертаються до вишитих на полотні біблійних віршів на зразок тих, які моя бабуся колись чіпляла в себе над ліжком. Глауксман не такий.

Ми з ним спробували на певний час забути про свої посади; йому це вдалось, а чи вдалося й мені — не знаю.

Молода жінка не відала, що я пастор, сказав він, а я нічого не відав про неї. Здається, її мучила потреба виговоритися. Причому робила вона це свідомо. Більшість людей важко йде на відвертість, а про цю жінку — Еліза, здається? — такого не скажеш. Від Дрегена до самого Дюстерферде вона говорила й говорила, незаче довго чекала такої нагоди. Її розповідь вам би не сподобалась, хоча ви, звичайно, звикли до непереможностей. Ваш фах пов'язаний з такими речами, які не можуть подобатись. А колись же казали, ніби з відмиранням одного відіме й друге? Всім нам, очевидно, треба набратися терпіння.

Все, крапка, сказала Еліза. Раніше вона вважала, що то її обов'язок, але то виявилось зовсім іншим. Ще раніше, правда, Еліза сприймала це як розвагу, хибне уявлення про обов'язок з'явилось потім. Ну, та годі, вона помилялася, а тепер подбає, щоб усі знали про це. Хотіла була втекти, але тепер нікуди не втікатиме. Кожному вона розкриє якийсь випадок, а сама чекатиме, поки частини злілються в одне ціле.

Потім вона замовкла, тож я нагадав про її ж намір розкрити кожному якийсь випадок. І я почув історію, з якої зробив висновок, що Еліза працює на телестудії. Телебачення показувало важливого іноземного гостя, який оглядав визначні місця столиці, а потім виявилось, що показували не ту людину.

Як я зрозумів, посольству тієї держави мало бути названо прізвище Елізи, як винної в прикрій помилці, але вона не погодилася, заявивши в їхньому головному управлінні тимчасових вирішень...

Тут я перебив пастора: пробачте, в головному управлінні чого?

Він трохи збентежено засміявся: тимчасових вирішень, але ви, здається, теж не вірите в реальність такого управління й цим посилаєте мою підозру, що молода дама на ім'я Еліза гордила нісенітницю. Якщо ви розслідуєте справу державної ваги, то, прошу, не вилутуйте туди мене.

Пане Глауксман, сказав я, я нічого не розслідую, але хотів би почути закінчення Елізиної історії.

Кінець такий самий, як і початок, відповів пастор, тобто викликає не більше довіри. Вона сказала, нібито в тому «головному управлінні» натякнули, що в разі її відмови вони просто скористаються послугами іншого члена групи врегулювання...

Групи врегулювання?

Так висловила Еліза, яку ви розшукуєте. В мене виникло враження, ніби йдеться про широку організацію при

тому маловірогідному головному управлінні... З отакою химерною картиною вирішила ознайомити мене ця, безперечно, трохи дивакувата Еліза.

Очевидно, вона й справді дивакувата, пане Глаужман, сказав я. Судячи з усього, що нам відомо, точніше, що відомо мені, ця особа працювала власним коштом. Ні, «кошт» не те слово, бо кошт передбачає зиск. Та й організованості там не могло бути... Але повернімося до Елізи. Вона вам сказала, чи дійшло в них до іншого члена «групи врегулювання»?

Пастор завагався; йому не подобалася розмова, в яку він зі мною вступив, а може, не подобався співбесідник. Зрештою, він таки відповів: Еліза на щось таке натякала. Вона нібито й сіла в поїзд, щоб дорогою всім про це розповісти. Зізнаюсь, розповідь її аж надто незвичайна. Та й ви самі такої думки: щиро кажучи, нічому з того не можна було вірнати. Отож я насилу діждався своєї зупинки й поспішив зійти з поїзда... Ви, мабуть, вважаєте, я мусив залишитись у вагоні, знаючи в якому сум'ятті моя попутниця. Але нічого подібного. Божевільна історія, проте зовсім не божевільна жінка. Скоріше жінка, яка вміє точно формулювати думки і має гнучкий, хоч і дещо

оаолоблений розум... Де речі, ще й дуже гарна жінка.

Гарна? А чи не можна про це докладише?

Цього запитання я боюся, відповів пастор, бо не можу на нього відповісти. Вона красуня, та й годі. Навіть якби на карту було поставлене чесь життя, я б і тоді не міг її описати. Але, можливо, вам пощастить знайти людину, здатну до такого. Скажімо, у вагоні сидів молодий солдат і цілу дорогу не зводив з неї стомлених очей. Ефрейтор служби зв'язку. Якби ви його розшукали, він міг би вам змалювати кожну рису чарівної Елізи.

На жаль, ми вже розмовляли з ефрейтором Баргелем. А вам я вдячний, тепер ми твердо знаємо, що Еліза справді їхала поїздом. Знаємо, про що й з ким розмовляла. Цього для початку вистачить.

Отак, наступнику мій, я говорив пасторові, але тобі я б цього не сказав. Дідько мало не вхопив був мене, коли я не схотів на цьому заспокоїтись, але він ухопить, неодмінно ухопить тебе, якщо ти на цьому задоволишся. Зичу щастя, бо тобі доведеться, я вже знаю, трохи сутужно.

*З німецької переклав
Михайло ТУПАЙЛО*